

ROMUL IN REM.

DAVORIN BIZJAK.

IVAN CANKAR:

ZDENKO PETERSILKA.

I.

Snoči se je dovršila tragedija v naši ulici, kakor se vrše neprestano, brez glasú in brez spomina. Prebledeval bi človek, če bi se pred njegovimi očmi nastežaj odprlo to sivo, brezkončno zidovje. Nikjer drugod ne more biti tako globoko in silno hrepenenje v daljavo, preko obzorja, nikjer drugod tako velik strah pred sedanjostjo in tako otroški up v prihodnjost. Zato pač me je bil prhnil vihar v ta temni kraj...

Zgodilo pa se je, kakor bom po vrsti povedal.

V zgodnjem času svojega pregnanstva sem slonel nekoč ob oknu in tedaj se je prikazala na ulici črna procesija; bližala se je počasi, s truščem, krikom in smehom. Sami otroci so bili; umazani, kričavi, golo⁴ glavi paglavci, kuštrava, bosa dekleta; sredi kričeče, plešoče procesije pa se je zibal čuden par. Moški je bil zelo dolg in strahovito suh, od daleč je oznanjeval jetiko in pijanost; na glavi je imel obnošen cilinder, nosil ga je postrani, visoko nad čelom; oblečen je bil v črno suktno s škrici; preohlapna in prekratka mu je bila, na hrbtu so se vile gube, iz rokavov pa so daleč molele gole, tenke, poraščene roke; tudi ozke, svetle hlače so bile prekratke zanj in

so se neprestano zatikale v čevlje; namesto srajce mu je visela izza telovnika umazana, zmečkana šmiseta, okoli vratu pa je bila zavezana rdeča ruta, ki se je bila premeknila, tako da je visela pentlja na ramo namesto na prsi. In ves, kakor je bil, je bil podoben diurnistu, ki so ga bili zaradi pijanosti pravkar zapodili iz službe. Samo obraz njegov ni bil obraz pijanca po poklicu, tudi ne obraz čemernega, zaprašene diurnista. Razodeval je, kakor je bil dolg in suh in blede, neizmerno dobrodušnost in neizmerno brezskrbnost. Drobne, zalite oči so gledale veselo, cukrenoslado; upali, jetični obraz je bil ves kakor od solnčnih žarkov oblit.

Ženska, ki ga je vodila pod pazduho, je bila veliko manjša od njega, segala mu je komaj do rame. Njen obraz je bil rdeč, zabuhel in jokav; brezskrbna dobrodušnost je ležala tudi na njenih debelih, v jok napetih ustnicah. Na glavi je imela zelo majhen, okrogel slamnik, ki je visel postrani na kuštravi frizuri; svetla, obnošena bluza je bila z rdečim vinom polita, krilo je bilo blatno.

Obadva sta bila pijana in sta se opotekala s tlaka na cesto, s ceste na tlak; ona se je trudila, da bi stopala pokonci in umerjeno, da bi gledala resno in manirno; njega pa je opotekanje očitno veselilo in zdelo se mi je, da je celó nalašč pretiraval. Visoko je vzdignil nogo, visoko je zamahnil z golo levico, potegnili je žensko jaderno s ceste proti zidu in se je zasmel na glas.

Okoli obeh se je vrtel neprestano droben, morda sedemleten deček, zelo spodobno oblečen, ves objokan in ihteč. Takrat sem se začudil njegovim velikim, globokim črnim očem, kakor jim še nisem bil videl enakih; obraz je bil tako droben in nežen, da so sijale oddaleč samo črne oči.

„Petersilek in Petersilka!“ so kričali otroci. Pijanec se je ozrl naokoli in je vzdignil dolgo roko.

„Jaz se ne pišem Petersilek, ljubi otroci, temveč Petersilka. Obadva se piševa Petersilka, jaz in moja žena, in nobeden od naju ni Petersilek. Kolikokrat sem vam že to raz-

ložil! Ampak kakšna je vaša vzgoja, ljubi otroci! Kaj nimate matere, ne očeta skrbnega? Spomin je treba negovati v zgodnji mladosti — povejte to svojim materam in očetom skrbnim!“

Ozrl se je v okna, ki so bila vsa nastežaj odprta, in je vzdignil roko še višje.

„Vé matere tega mesta in vi očetje skrbni!“

Odzdravil mu je glasen krohot, usul se je od oken na cesto kakor toča. Žena je bila razžaljena in je zaklicala z jokavim glasom:

„Kaj se smejete? Rajši poslušajte pametno besedo!“

Otroci so stali v kolobarju in so strmeli na pijanca z veselim pričakovanjem.

„Zakaj bi se ne smejali, duša mila? Smeh je solnce življenja. Le smejte se, ljubi otroci; otrok, ki se veselo smeje, ni hudoben. Glejte, vé matere, tudi jaz imam sina, zlato dete, nedolžno in blago, kakor cvet na polju. Lep je njegov smeh . . . kje si, Zdenko?“

Deček je stal pred njim in se je tresel kakor v mrzlici; lica so bila mokra od solz, oči pa so bile čisto jasne, globoke in tihe.

„Kaj si jokal, Zdenko? Čemu pa si jokal?“

V resnični začudenosti je vzdignil pijanec obrvi, pogladil je sina po lepih laseh, nato je segel v žep.

„Glej, Zdenko, desetica je. Kaj si boš kupil zanjo? Sediva, Zdenko, sedi poleg mene, zato da se bova pogovarjala, kaj si boš kupil za to svetlo desetico.“

„Kam bi sedla, oče? Ne maram desetice.“

„Kam bi sedla? Glej, koliko je prostora, kako velik je svet! Koj tja ob zid, tja v senco!“

Nenadoma se je razlegel smeh in zmago-slaven krik za hrbotom pijanca. Petersilka se je ozrl z veselim obrazom.

„Kaj pa ste uganili, otroci?“

Žena je sklenila roke pred obrazom in je vzkliknila jokaje:

„O brezbožniki, hudodelci!“

Paglavec, ki se je smejal sredi ceste kuštrav in bos, je bil privzdignil Petersilkove dolge škrice ter jih pripel z iglo visoko na hrbet, tik pod umazani ovrtnik.

Pijanec se je zasmel ves srečen.

„Zakaj pa odpenjaš, Anka? Naj imajo otroci svoje veselje. Duhovit fant, lep talent, česa se ne domisli!“

Zdenko je gledal s črnimi, tihimi očmi in je iskal. Nato je šel počasi preko ceste, ves droben in slaboten, z umerjenimi koraki je šel, počasi, kakor truden. Nenadoma je planil proti kuštravemu dečku, planil mu je v lase in ga je zalučil na tla; pokleknil je nanj in mu je bil v obraz z obema rokama.

V prvem trenutku je utihnila vsa ulica v silnem začudenju, strahu podobnem. Nato pa so prihiteli iz vež debele ženske, prihiteli so goloroki moški, otroci so planili na Zdenka in živa gruča drobnih teles se je valjala v prahu.

Pijanec je stal kakor omamljen, smehljaj se je čudno, noge so se mu tresle.

„Ljudjé božji, kaj počenjate! Ne greha, ljudjé božji!“

Žena se je pririla opotekaje se skozi množico do gruče.

„Zdenko, Zdenko, ubili te bodo, Zdenko!“

Nekdo jo je sunil v bok, da je padla na kolena.

„Usmilite se, ljudjé! Ne bijte nas, ne ubijte nas — nič hudega vam nismo storili!“

Krik je bil tolik, da nisem več razumel besed; morda tudi zategadelj ne, ker sem se tresel sam v čudni grozi. Trušč je presekal kakor z nožem surov moški glas.

„Pijanec bije naše otroke!“

Pred Petersilkom je stal nenadoma plečat, golorok človek, zamahnil je molčé in je udaril s pestjó v jetično lice. Pijanec je padel kakor snop, toda takoj se je vzdignil na kolena in prestrašil sem se, ko sem videl njegov smehljaj: tako dobrodušen, brezskrben in otroški je bil, kakor prej, samo oči so gledale začudeno.

„Kaj sem vam storil? Kaj smo vam storili?“

Plečati človek ga je sunil z rokó v prsa, okrenil se je in je šel.

Trudoma se je vzdignil pijanec, ozrl se je ves začuden po ulici, po črni množici.

„Kjé pa sta vidva? Anka! Zdenko!“

Blatna, oprášena, objokana se je izvila žena iz gruče. Slamnika ni imela več na glavi, gumbi na rokavih in na prsih so bili odtrgani, lasjé so viseli v kuštravih kodrih globoko na čelo.

„Usmilite se! Izpustite! V božjem imenu!“

Držala je za roko Zdenka; še zmirom so padale nanj težke pestí, on pa se ni več tresel; opraskan in s krvjó oblit je bil njegov obraz, iz obraza pa so se svetile mirne, globoke oči. Mraz mi je bilo pri srcu, ko sem videl njegove tenke, drobne roke; z otroško, slabotno pestjó je vrnil vsak udarec, molčé, ne da bi se ozrl.

Pijanec ga je ugledal, z dolgimi koraki je omahnil proti njemu. Tedaj pa se je nenadoma, Bog vedi odkod, prikazal debel stražnik s svetlim mesecem pod vratom in je položil roko na Petersilkovo ramo.

„Zakaj? Zakaj?“ je vzkliknil pijanec. „Kaj smo vam storili? Glejte, glejte tam mojega sina — krvav je! O, vi vsi, vi vsi ste razbojniki!“

„Z mano!“

Komaj je prišla procesija do ogla, se je zgodilo nekaj tako nenavadnega, da sem zagrnul okno in zakril oči.

Zdenko, blaten, razcapan in krvav, je planil proti svojemu očetu, bíl mu je na prsa z drobnimi pestmí, skočil je kvišku in mu je udaril v obraz, sklonil se je in ga je ugriznil v roko.

Pijanec se je nagnil globoko in se je smehljaj.

„V obraz, Zdenko, v obraz!“

Zdenko ni udaril, temveč omahnil je na tla . . .

Takrat sem zagrnul okno.

II.

To je bilo pred mnogimi meseci, morda pred leti. Ostalo mi je v spominu, ker je tako usojeno, da lega v srce senca poleg sence, kakor jih poraja noč teh žalostnih let, in da ugašajo tiho vsi svetli žarki; žalost raste, preprega s črnimi vejami vse srce, vso preteklost; veselje ugasne, kakor se je zasvetilo . . .

Jetični pan Petersilka je moj znanec; ne stanuje daleč. Zelo priden delavec je, krojač; dela do noči, ne pokusi ne vina, ne žganja. Obadva sedita za mizo in šivata, Zdenko bere; pred njimi na mizi stoji svetilka, vsi trije obrazi so kakor pozlačeni od žarke luči. Tudi jaz pridem časih in pijem čaj.

„Koliko je že zdaj? Koliko je že notri?“ praša Petersilka z zelo važnim obrazom in se ne ozrè.

„Dvajset jih bo jutri!“ odgovarja žena. „Dvajset goldinarjev!“ in se tudi ne ozrè.

„Zakaj pa si tako tih in sam, Zdenko?“ praša Petersilka in se nasmehne. „Dvajset goldinarjev imamo že! Kaj nisi nič vesel?“

Zdenko bere in molči. Dorasel je, kakor doraščajo otroci v teh krajih. Deset let mu je, resen in tih je njegov obraz. Zdi se mi, da se še nikoli niso nasmehnile njegove tenke, ravne, stroge ustnice. In zdí se mi, da so bile samo prijetne sanje, kadar je pripovedoval oče, „kako lep je njegov smeh“.

Hodil sem k njim in sem sedel pri njih in sem pil čaj, ker sem nameraval zvedeti natanko, kako propade nedolžen človek.

Kadar sem se poslovil, me je spremil Petersilka do stopnjic, časih do veže, časih na cesto.

„Kaj pravite zdaj? Kaj pravijo zdaj ljudjé?“ se je smehljal z veseložarečim obrazom. „Človek se časih spotakne, kaj za to? Mladi smo bili, zdaj se staramo, zdaj je rogoviljenja konec! — Kam? V krčmo? Ne, nikoli več; rekel sem in rečeno je! Dvajset goldinarjev imamo že prihranjenih — vse za Zdenka!“

Prijel me je pod pazduho, sklonil se je čisto k meni in je šepetal.

„Ali ste pogledali že kdaj njegove oči? Tam je vse, célo kraljestvo je tam . . . Rečem, gospod, bojim se časih, ne upam si pogledati in roka se mi trese, kadar čutim, da strmi name s tistimi očmi . . . Glejte, šele mesec dni je, še ne, in že imamo dvajset goldinarjev! Težko je pač, sitno je — ampak radost v srcu! Jaz sem jetičen, toda jetičen sem že dolgo in lahko se držim še par let, vsaj še dve leti. En mesec — dvajset goldinarjev; dve leti — petsto goldinarjev! Še

bolj bomo hranili! Zdaj sva se zmenila z ženó, da ne bova več pila mleka zjutraj — kaj je treba zdravemu človeku zájtrka? Zdenko ne bo vedel, on bo pil mleko! In zdaj pomislite: človeku, kakor je Zdenko, bo petsto goldinarjev bogastvo; zakaj druga reč je, če vržeš na rodovitno prst, nego če ga vržeš v pesek . . . Razjokam se velikokrat od radosti, vsako noč se razjokam, ko pomislim, kako bo češčeno moje ime!“

Dolgo je govoril, kakor v omotici, čudne stvari, ki sem jih napol poslušal in komaj razumel. V veži je izpustil mojo roko, pogledal mi je v oči s čudnim, usmiljenja in ljubezni prosečim pogledom, nato se je naglo okrenil ter hitel po stopnjicah.

Tako je bilo, dokler ni bil mesec pri kraju. Nato pa je bila izba vsa tiha in mračna, okna so bila zagrnjena. Na tleh je ležal Petersilka, napol oblečen, napol razgaljen; bled je bil njegov obraz, usta so bila odprta; tudi žena je ležala na tleh, sople je težko in njene ustnice so bile zatekle in ožgane. Zunaj, pred durmi je stal Zdenko; slonel je z rokama in z obrazom ob ograji nad stopnjicami in je strmел v globočino. Prišel je človek, da bi pozvonil, Zdenko se je prestrašen okrenil. „Ne, ni doma očeta, nikogar ni domá . . . šele zvečer!“ . . .

Hotel sem se posloviti. Petersilka je vstal, da bi me spremil, toda vstal je tudi Zdenko.

„Jaz vas spremim nocoj, gospod!“

Petersilka je koj ubogal in je sédel, toda njegov pogled je bil prestrašen, kakor pogled otroka, ki se mu zdí, da jeslišal od daleč grmenje in ga je strah. S plahim pogledom naju je spremljal, ko sva zaprla duri.

Nad stopnjicami me je prijel Zdenko za roko.

„Kam greste, gospod?“

„Domov.“

„Ne v krčmo?“

„Ne!“

„Jaz bi šel v krčmo!“

Mrak je bil nad stopnjicami, sklonil sem se in sem videl obraz, ki se je v tistem hipu za zmirom zarisal v moje srce. Dvoje luči se sijalo iz mraka, dvoje velikih oči.

IZ RISB † FR. DOBNIKARJA.

„Ne torej v krčmo?“ je prašal napol s smehom in se je ozrl name s čudnim, skoro hudobnim pogledom. Molče sem šel dalje, on pa je šel za mano.

V veži me je ustavil vdrugeč, prijel me je za roko.

„Mislite si pač, da ste boljši, nego moj oče? Niste boljši! Kaj vas briga moj oče, kaj vas briga moja mati in kaj vas brigam jaz? — Če bi imeli hišo, bi vam jo zažgal!“

Tresel se je, ko je stal pred menoj in tresel sem se tudi jaz. In v istem hipu, Bog vedi zakaj, je legla zlobnost v moje srce.

„Zdenko, sam si tepel svojega očeta!“

Mrak je bil v veži, obadva sva molčala; komaj da sem videl njegov beli, drobni obraz. Stal sem pred njim, in ko sem gledal nanj, se je nenadoma sključil ter planil proti meni. Udaril sem ob zid, v obraz me je bil s svojimi nežnimi pestmi.

„Kaj počneš, Zdenko!“ sem zaklical.

Spustil je roké ob život, naslonil se je ob zid, meni nasproti. Sopel je težko, komaj sem razumel njegove besede.

„Samí ste vedeli, zakaj sem ga tepel! Tudi vi ste hudobni — ni človeka!“

Kakor da bi se bil vzdramil, sem skočil k njemu in sem ga prijel za rame.

„Odpusti mi, kakor Bog odpusti!“

Stala sva roko v roki.

„Prej si hotel v krčmo, Zdenko, pojdiva v krčmo!“

„Prej sem hotel v krčmo, zdaj nečem!“

Nenadoma ni bil več fant, otrok je bil, slaboten in žalosten. Stisnil se je k meni, z obema rokama me je objel, nato se je vzpel, da sem čutil v lice njegovo vročo sapo.

„Jutri, gospod! Jaz vem, da se bo jutri zgodilo! Bodite usmiljeni!“

V temi je iskal moja lica in vztrepetal sem, ko sem začutil njegove tople, žametne roké.

III.

Tako je prišel tisti dan, ki mislim nanj z bridkostjo. Jaderno se je zgodilo, švignilo je v hipu mimo mene.

Trušč, krik, smeh, procesija po ulici.

„Ljudjé božji . . . ne Petersilek, temveč Petersilka . . . Kje je Zdenko? Zdenko, kjé je tvoj denar? Kaj ti je žal zanj, Zdenko? Zaslužil bom drugega, zakaj ti si moj sin, moja prihodnost . . . Kjé si, Zdenko? . . . Stoj, Zdenko, ti si me tepel! Nocoj si me tepel, pričo vseh ljudi, ko je komaj mrak! Zdaj stopi predme, odgovarjaj, tvoj oče sem!“

In pijanec se je smejal dobrodušno, lepo radost si je bil izmislil.

Žena ga je vodila pod pazduho in je jokala.

„Nocoj ne več dalje, Jan . . . Hudó mi je pri srcu, na svojo mater sem se spomnila!“

„Le tiho, duša mila, ne jokaj! Hudó sva naredila, lepo bova napravila. Še baron bo najin Zdenko . . . kjé je Zdenko?“

Oziral se je, napol vesel, napol v skrbéh. Še bledejši, še bolj upal in ves razoran je bil njegov obraz; tudi suknja je bila še bolj ohlapna in kakor gole kosti so bile njegove roké.

Nič več ni bila njegova procesija tako vesela kakor prej. Otroci so se navadili nedelje in praznika; ženske so stale v veži in so pljuvale na cesto, prédenj, ki se je čudoma čudil.

„Zakaj me zaničujete, ljudjé božji? Kaj sem vam storil? Nikomur nisem storil hudoga, nego sebi!“

Zbrali so se ljudjé, stali so na ulici; zakaj Petersilka je bil nenadoma pokleknil sredi ulice in se je priklanjal z uslužnim smehljajem na vse strani.

„Vi vsi, ljudjé božji, ste boljši od mene, in celó jaz nisem hudoben! Kako blag je torej ves svet! . . . Ampak če je še tako blag — na najvišjem vrhu svetá stoji svet človek, vsega človeštva srce in duša, in imé mu je Zdenko Petersilka! Ljudjé božji, to je moj sin!“

Žena ga je prijela pod pazduho in ga je vzdigovala.

„Pojdi, Jan . . . svet ni blag!“
Smehljaj se je otroško.

„Če je svet blag ali če ni blag, zakaj bi ne govoril z njim? Ne prašam, kdo me posluša; to prašam, kaj govorim.“

„Vstani!“

Vstal je, toda takoj je iztegnil roko proti nebu; do komolca je padel rokav; rdeča ruta, posvalkana in umazana, se je bila odvezala in je ležala okoli ramen.

„Ali vidiš, žena, tisti zlati oblak?“

„Vidim ga!“

„Na tistem zlatem oblaku bo cesarjeval nekoč najin sin . . . najin Zdenko . . .“

Veseli krohot.

Niso bili pripeti škrici samo na hrbet, temveč čisto na ramo, na desno in na levo stran. Zelo čudno je stal Petersilka sredi ceste, veliko daljše in veliko tanjše so bile njegove noge, veliko daljša je bila njegova roka, iztegnjena proti nebu.

Žena je izpustila njegovo roko, tekla je za paglavci, nerodno in omahovaje in se je takoj vrnila.

„Zakaj ne bi otroci imeli veselja?“ se je smehljaj Petersilka.

„Zakaj ne bi ga imeli?“ je odgovoril bosonog paglavec in je sunil pijanca s toliko silo v bok, da se je Petersilka močno opotekel ter padel na obraz. Izlila se mu je kri iz nosa in iz ust.

Slaboten, bledikast fant z velikimi črnimi očmi je stal ob njem, kakor da je bil vzrastel iz zemlje. Sklonjen je stal, gledal je naokoli, iskal je in štel.

Nenadoma je stopil preko ceste, z mirnim korakom, skoro dolgočasnim. Ob tlaku je stal kuštrav fant, bosonog, obraz predrzen in navihan, roke v hlačnih žepih.

„Ti si storil!“ je izpregovoril Zdenko zelo tiho, skoro šepetaje.

„Jaz sem storil!“ se je zasmejal paglavec Zdenku naravnost v obraz.

Zdenko ni odgovoril; sklonil se je nizko, fant je zakričal in se je zgrudil.

Tako mirno in umerjeno, kakor je šel, se je vrnil Zdenko.

Petersilka je sedel sredi ceste in se je opiral ob tla z obema rokama. Za njegovim hrbtom je stala žena in se je prepirala z

debelimi hišnicami, ki so stale v kolobarju okoli njé. Samó z urnim pogledom se je ozrl Zdenko na mater in je takoj okrenil oči; lica njegova pa niso bila bleda, temveč siva kakor umazano platno.

Takrat sem doživel velik trenotek. Zakaj tisti drobní, sivi obraz se je nenadoma vzdignil, črne oči so pogledavale v moje okno.

„Z Bogom!“

Hotel sem hiteti navzdol, na cesto; toda začaran sem stal. Sklonil se je Zdenko, glo-

boko se je sklonil; Petersilka se je nasmehnil ljubeznivo, zamahnil je široko z obema rokama, hotel se je vzdigniti in ni mogel.

„Tako je! To sem vedel!“ je vzkliknil Petersilka.

Okrenil se je proti oknu drobní, blede obraz.

„Vedel je . . . tudi vi ste vedeli!“

Črna gruča se je zgrnila pod mojim oknom . . . spustil sem zagrinjalo in sem zakril oči. —

ANTON MEDVED:

SVĚT ZA SVĚT.

Če ne moreš pozabiti,
kar ti svet je storil zla,
če ga moraš sovražiti
iz globoke duše dna,

kraj samotni si izvoli,
kjer ni cest, ni šetališč,
potok žubori po doli,
v tihi log ne seza vrišč.

Slavec te zaziblje v sanje,
ko na zemljo dahne mrak,
solnce prebudi jutranje,
voljni te umije zrak.

Mire vonj bo v rosi čisti
kipel zdrav iz mladih hoj,
senčil te bo dob stolisti,
veter šepetal s teboj.

Pil iz vode boš srebrne,
v zboru ptičev sam boš pel.
Stvarnica ti pokoj vrne,
ki ga šumni svet je vzel.

Če pa moreš pozabiti,
kar ti svet je storil zla,
če ga moreš še ljubiti,
kaj bi bežal iz njega.

Molči v tebi nanj prokletje,
molči tudi blagoslov!
Tvoj le toliko ta svet je,
kolikor si ti njegov.

